

RAPORT ȘTIINȚIFIC

Cod proiect: PN-III-P4-ID-PCE-2020-2939

O reevaluare a psaltirilor românești din secolul al XVI-lea. Corpus aliniat și studii comparative/ Re-evaluating the Sixteenth-Century Romanian Psalters. Aligned Corpus and Comparative Studies ([roPSALT](#))

Perioadă de implementare: 4.01.2021-31.12.2023

Etapa I – 2021

Obiective

O1) Crearea unei baze de date open access și a interfeței de acces

O2) Reevaluarea ipotezelor privind sursele și filiațiile textelor românești (I)

I. Rezumatul etapei

În cadrul primei etape a proiectului roPSALT ne-am propus două obiective: O1) Crearea unei baze de date open-access și a interfeței de acces și O2) Reevaluarea ipotezelor privind sursele și filiațiile textelor românești (I). Rezultate estimate: baza de date, corpusul de texte; 2 participări la conferințe internaționale.

Pentru realizarea O1, am alcătuit o *bază de date* (1.1) conținând facsimilele textelor, scanate (PH, PS, PV, CP, CP1, CP2, PC; nu am avut în vedere și fragmentele de psalmi păstrate în diveși codici) și literatura de specialitate românească și străină disponibilă în bibliotecile românești și online. Am stabilit normele de transcriere fonetică interpretativă a textelor românești și normele de culegere a textului slavonesc și a celui latinesc – trei versiuni ale *Psaltirii* de la începutul secolului al XVI-lea. În redarea textului slavonesc am optat pentru un font chirilic unicode, pentru a permite preluarea textului fără pierderi în diverse medii și formate digitale. Textele au fost transcrise de pe facsimil în format Word, cu păstrarea segmentării prin puncte mediane a secvențelor textuale în psaltirile românești (în textele bilingve, această secvențialitate este dată de dispunerea intercalată a textului slavonesc și românesc), importantă în discuția despre sursele traducerii. Pentru a facilita studiul lor, textele au fost alinate la nivel de verset după *Psaltirea* din *Biblia de la 1688*, prima versiune tipărită care delimitează textul psalmilor în versete în tradiția românească; am optat pentru alinierea unei singure versiuni slavone de control, cea din prima psaltire românească care o conține cu cele mai puține lacune (CP1). Pentru fiecare text a fost alcătuită o casetă cu metadate (1.2). De asemenea, în această etapă a fost realizată documentarea pentru problemele de editare a textelor slavonești (Viena, Berlin).

În următoarea etapă, a procesării automate a textelor, a fost creată o *interfață de adnotare* în Oxygene XML Editor, care a fost structurată pentru a permite alinierea textelor transcrise (1.3-1.4). Au fost definite etichete (vezi structura arborescentă a schemei XSD, *Fig. 1*), care definesc principalele attribute ale textelor la nivel de text, psalm și verset. Fontul chirilic unicode a fost integrat în interfața de adnotare și revizie, pentru a facilita vizualizarea și modificarea cuvintelor scrise cu caractere chirilice în forma lor din text. Interfața de adnotare XML (*Fig. 2.1, 2.2*) permite importarea de texte noi și exportarea textelor în alte formate XML sau printabile (e.g. TEI, pdf.).

Transcrierea textelor este urmată de revizia lor în paralel în interfața de adnotare, pentru unificarea normelor de transcriere, a notelor filologice, stabilirea lecțiunilor dificile și corectarea transcrierilor eronate prin comparația versiunilor între ele și cu sursele slavonești identificate în O2 (care continuă și în etapa următoare). Revizia s-a impus înaintea alinierii la nivel de cuvânt,

care presupune un text stabilit, final. Această operație de revizuire simultană a versiunilor, care nu a fost prevăzută inițial și este de durată, a decalat procesul lematizării și al alinierii la nivel de cuvânt, dar aceasta nu afectează studiul comparativ al textelor, deja aliniate la nivel de verset. Alinierea la nivel de cuvânt va fi continuată și finalizată în paralel cu studierea textelor, în primele luni ale etapei respective.

În cadrul O2 (I; continuă în etapa II), realizat integral, am delimitat un prim fond restrâns de psaltiri slavone la care trebuie să ne raportăm în studiul psaltirilor românești. (1.5). În acest scop, au fost efectuate stagii de documentare la Belgrad, Sofia (care deține în format digital o parte semnificativă a surselor de la Muntele Athos), Viena și Biblioteca Academiei Române, București.

Am diseminat rezultatele de etapă prin participări la conferințe internaționale și naționale (1.7.a). Am propus spre publicare studii, pentru a asigura realizarea obiectivelor din etapa următoare (1.7.c). De asemenea, suplimentar față de indicatorii asumați în prima fază, am organizat două ateliere de lucru internaționale (unul privind stadiul cercetărilor în domeniul edițiilor filologice digitale de texte biblice, în colaborare cu Czech Language Institute of the Czech Academy of Sciences din Prague, proiectul DiaBible, iar celălalt despre tehnica editării și automatismele de traducere, în colaborare cu Centre d'études supérieures de civilisation médiévale din Poitiers), prevăzute inițial pentru etapele următoare, dar necesare în prima etapă de lucru (1.7.b).

II. Descrierea științifică și tehnică, cu punerea în evidență a rezultatelor etapei și gradul de realizare a obiectivelor – se vor indica rezultatele și modul de diseminare a rezultatelor

O1) Crearea unei baze de date open-access și a interfeței de acces

1.1. Prelucrarea filologică a textelor și segmentarea lor conform versetelor

1) Alcătuirea bazei de date cuprinzând textele și literatura de specialitate

Au fost procurate, scanate și siglate: psaltirile românești manuscrise și tipărite din secolul al XVI-lea (PH-„Hurmuzaki”, PV-Voronețeană, PS-Scheiană, PC-„Ciobanu” și psaltirile coresiene, CP, CP1, CP2); trei versiuni latinești (GAL-*Gallicum*, ROM-*Romanum*, HEB-*Hebraicum*, după o ediție din epocă, *Quincuplex psalterium: Gallicum, Rhomanum, Hebraicum, Vetus, Conciliatum*, secunda emissio, Jacobi Fabri Stapulensis ed., Parisiis, Henricus Stephanus, 1513); versiuni slavone disponibile online în diverse arhive.

A fost completată bibliografia de specialitate secundară, astfel:

a) românească: principii de transcriere a textelor românești din secolul al XVI-lea și ediții ale psaltirilor, probleme de editare, lexic caracteristic, etimologie, surse, comparația cu sursele și cu textele paralele;

b) străină: ediții (C. Gălușcă ed., *Slavisch-rumänisches Psalterbruchstück*, Halle a. S., Niemeyer, 1913), caracteristici ale limbii slavone (gramatică, particularități grafice și modalitatea lor de ilustrare în ediții, dicționare), ediții critice și filiații ale psaltirilor slavone, abordări și tehnici editoriale, ecdotică, ediții digitale. Documentarea a fost realizată în biblioteci disponibile online și în străinătate, în cadrul stagiilor de documentare la *Biblioteca Universității din Viena – East European History and Slavonic Studies Library* (M. Ungureanu) și *Staatsbibliothek zu Berlin* (A-M. Gînsac).

2) Transpunerea textelor în format adnotabil

Textele românești au fost transpuse integral din alfabet chirilic în alfabet latin, în transcriere fonetic-interpretativă, pornind de la principiile editării PH (Gheție/Teodorescu 2005), adaptate textelor, în funcție de particularitățile fiecăruia; a) au fost indicate cât mai multe dintre particularitățile textelor (emendări ale scribilor și semne critice, note marginale, puncte mediane care segmentează textul, culoarea cernelii); b) literele suprascrise au fost trecute în rând, cu italice (ex. *Dummedzeu*); c) cuvintele incomplete au fost întregite între paranteze pătrate (prescurtări, omisiuni, secvențe greu lizibile sau ilizibile, din cauza textului deteriorat, ex. [t]oți); nu au fost completate fragmentele lipsă; d) *notele filologice* înregistrează în fiecare text: omisiuni de secvențe în interiorul cuvintelor, secvențe scrise deasupra rândului, greșeli de copiere, note marginale, ștersături/tăieturi, alte lecțiuni posibile; e) textul slavonesc și românesc intercalat din CP1 a fost transpus în documente Word separate, pentru a facilita alinierea textului slavonesc ca text independent; pentru prelucrarea automată a textului, secvențele slavonești și cele intercalate românești au fost marcate prin semne grafice specifice:

@@ text românesc @@ text românesc
text slavon ++ text slavon ++.

3) Stabilirea principiilor de transcriere

Textul românesc (M. Ungureanu, A-M. Gînsac). Principiile de transcriere de bază sunt cele adoptate de Gheție/Teodorescu (2005:23-35, 76-83), adaptate pentru particularitățile fiecărui text în parte. Diversitatea grafică a textelor din secolul al XVI-lea, semnificativă, generează inconsecvențe de la un text la altul sau în interiorul aceluiași text. Astfel, de exemplu, *ѣ* în poziție *e* a fost notat prin diftong (chiar dacă în unele texte în această poziție apare și slova *ѣ*, se poate presupune că textele reflectau un amestec de forme cu și fără diftong; de asemenea, *ѣ*; slova *ѣ* a fost transcrisă prin *ă* sau *î*; *ы* are valoarea *î* sau *i*; *ѣ* este *ă* sau *î*, cu diferențe de distribuție de la un text la altul; *ѣ* a fost redat ca *în*, *im* (înainte de *p* și *b*) sau *n* (în cazuri de tipul *днѣ*). În alte cazuri, am adoptat alte soluții, încercând să stabilim un echilibru între redarea pronunției epocii și păstrarea unor caracteristici grafice conservatoare; este, de exemplu, cazul slovei *ѣ*, pe care am transcris-o *th*. În stabilirea valorii unei anumite grafii, examinarea statistică a ocurențelor termenului respectiv a furnizat informații și soluții. În interpretarea grafiei, am corelat fenomenele cu caracteristicile dialectelor literare reprezentate în textele respective.

Textul slavonesc (M. Vraciu) adoptat ca versiune de referință pentru comparația cu versiunile românești este cel din CP1 (Coresi, 1577), primul text slavonesc integral tipărit alături de cel românesc. Textul a fost cules cu fontul *CyrillicaBulgarianIOU*, care are avantajul de a fi unicode, fiind folosit în cadrul unor proiecte similare din spațiul sud-slav. Principiul general de culegere a textului slavon a fost fidelitatea față de original.

Transcriptori: PH (I. Camară, M. Ungureanu), PV (A-M. Gînsac, M. Ungureanu), PS (A-M. Gînsac, G. Haja), PC (A-M. Gînsac, M. Ungureanu), CP, CP1, CP2 (M. Vraciu, A. Catană-Spenchiu).

Textul latinesc (A-M. Gînsac) a fost cules în versiunile *Gallicum* (GAL), *Romanum* (ROM) și *Hebraicum* (HEB) din [Quincuplex psalterium](#), Jacobi Fabri Stapulensis (ed.), Parisiis, Henricus Stephanus, 1513).

1.2. Realizarea metadatelor textelor

Fiecare text, manuscris sau tipărit, a fost descris, astfel: localizare, datare, formă, conținut, pagini legate greșit, *lacunae*, tip de scriere.

1.3. Alinierea textelor la verset și cuvânt/ 1.4. Structurarea bazei de date și crearea interfeței de acces

1) Interfața de adnotare (A. Moruz, G. Haja)

Pentru prelucrarea digitală a textelor a fost construită în cadrul proiectului o *interfață de adnotare* în Oxygene XML Editor (până la achiziția softului, realizată cu întârziere, a fost folosită versiunea „trial” a acestuia), dotată cu următoarele funcționalități:

- a) indexarea și alinierea la nivel de verset a textelor mono- și bilingve;
- b) integrarea și vizualizarea fontului chirilic unicode (*CyrillicaBulgarian10U*);
- c) vizualizarea și revizia simultană a textelor; modificarea și actualizarea textului pe parcursul proiectului, în funcție de rezultatele studiilor comparative întreprinse pe texte (corecturi, revizii);
- d) compatibilitatea, importabilitatea textelor din Word și exportabilitatea textelor adnotate în alte tipuri de baze de date (TEI, pdf).

Pentru adnotarea textelor, în interfață au fost create *etichete*, stabilite pe baza atributelor textelor, la nivel de text, psalm și verset: *siglă psaltire* (CP1, CP2, CP, PC, PH, PV, PS, GAL, ROM, HEB); *culoare* (negru, roșu); *pagină* (/15r, /15v); *titlu* de carte sau psalm ({titlu}); *limbă* (slavonă, română); *psalm* ([Psalm 1]); *verset* ([1]); *italic* (ex. hier); *suprascris* (ex. $\overline{\text{НЕДЕЖЬКОУЕКО}}$); *completare* (ex. Do[a]m[n]e); *semn* (●, punct median care marchează delimitarea dintre secvențele românești); *notă filologică*.

Etichetele au fost descrise în format XSD (XML Schema Definition), atât pentru claritatea descrierii structurii, în cazul folosirii formatului XML intern proiectului pentru alte resurse, cât și pentru a fi folosit la validarea și garantarea bunei formări a fișierelor care sunt editate, verificate sau stocate în baza de date. *Figura 1*, de mai jos, reprezintă în mod grafic structura arborescentă a schemei XSD.

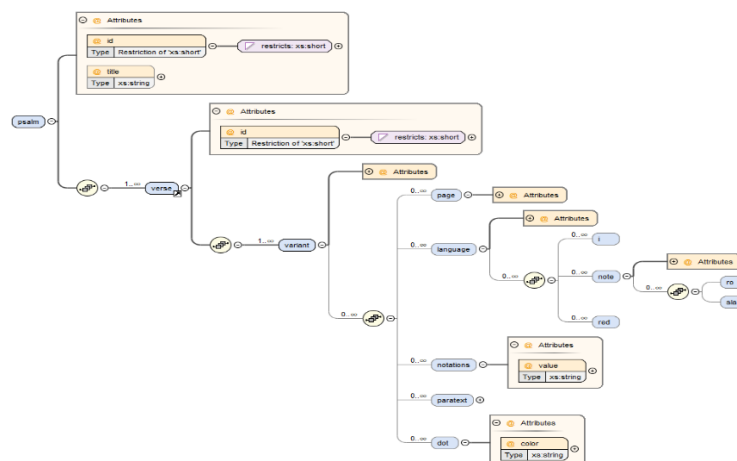

Figura 1: Structura roPsalt.xsd.

Oxygene XML Editor oferă posibilitatea de a vizualiza un fișier XML în multiple forme: forma de bază, cu etichetele reprezentate în clar, unde nu este posibilă folosirea de fonturi speciale, forma grafică, arborescentă, și forma destinată autorilor de conținut XML. Această ultimă formă de reprezentare este configurată pentru a oferi o interfață comodă și intuitivă de editare, care să nu necesite cunoștințe informatice, întrucât poate ascunde detalii precum numele de etichete și oferă o reprezentare mai apropiată de cea a unui editor de text (precum Word). Mai mult, în interfața destinată autorilor pot fi folosite multiple fonturi (pentru proiectul nostru, *TimesNewRoman* și *CyrillicaBulgarian10U*). Aceste transformări sunt aplicate direct, fără a fi necesară modificarea

structurii fișierului XML, iar modificările asupra formei de autor se reflectă direct în forma de bază a fișierului, garantând în același timp respectarea schemei de validare asociate. Transformările de aplicat sunt descrise într-un fișier CSS (Cascading Style Sheets), dezvoltat în cadrul proiectului și specific formatului XML folosit. Diferențele dintre formatele de afișare sunt exemplificate în *Figurile 2.2* (format XML) și *2.1* (interfața de editare) pentru versetul 1 din psalmul 48. Textul din interfața de editare poate fi formatat în mod intuitiv, iar versetele sunt afișate în paralel și permit editarea.

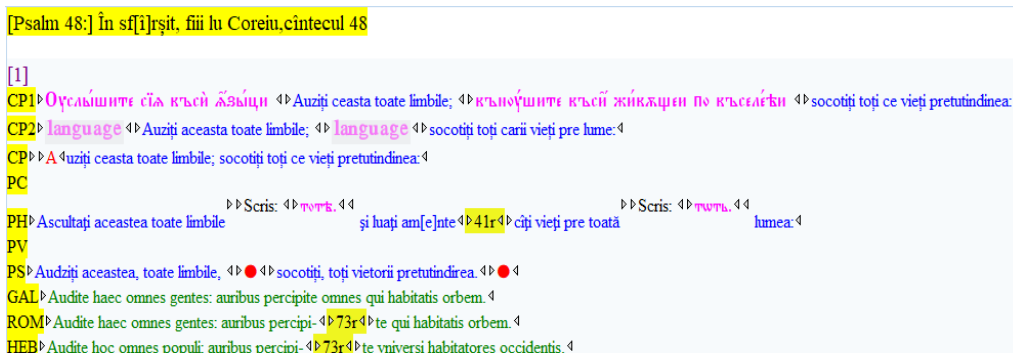

Figura 2.1: Interfața de editare după aplicarea transformării CSS.

Figura 2.2: Format XML.

2) Alinierea la nivel de verset

Textele manuscrise și tipărite nu sunt împărțite pe versete, iar textele latinești sunt versificate după tradiția apuseană. Pentru a facilita studiul lor comparativ, am adoptat împărțirea pe versete a psalmilor și a celor nouă cântări de la final după *Biblia de la 1688*, cea mai apropiată versiune tipărită din epocă, aliniind toate textele după aceasta.

3) Alinierea la nivel de cuvânt

Transcrierea textelor este urmată de revizia lor în paralel în interfața de adnotare, pentru unificarea normelor de transcriere, a notelor filologice, stabilirea lecțiunilor dificile și corectarea transcrierilor eronate prin comparația versiunilor între ele și cu sursele slavonești identificate în O2 (care continuă și în etapa următoare). Revizia s-a impus înaintea alinierii la nivel de cuvânt, care presupune un text stabilit, final. Această operație de revizuire simultană a versiunilor, care nu a fost prevăzută inițial și care este de durată, a decalat procesul lematizării și al alinierii la nivel de cuvânt, dar aceasta nu

afectează studiul comparativ al textelor, deja aliniate la nivel de verset. Alinierea la nivel de cuvânt va fi continuată și finalizată în paralel cu studierea textelor, în primele luni ale respectivei etape.

1.6. Actualizarea permanentă a bazei de date

Pentru a permite accesul simultan la corpus, în vederea reviziei, am stocat fișierele XML pe platforma GitHub: 1) acesta permite accesul constant la versiunea cea mai recentă a fiecărui psalm și adăugarea facilă de noi psalmi în sistem (fiecare psalm este stocat în fișierul propriu) sau de procesări suplimentare pentru psalmii existenți; 2) sistemul de versionare permite vizualizarea versiunilor anterioare; 3) stocarea sigură în cloud a bazei de date (este privată și accesibilă numai membrilor proiectului, pe baza unor token-uri de acces reînnoite lunar), fișierele nu pot fi pierdute printr-o simplă defecțiune a unui sistem de calcul (cum ar fi posibil dacă ar fi stocate local); link-ul de acces: <https://scriptadacoromanica.ro/bin/view/roPsalt/Corpus/>; 4) GitHub poate fi integrat cu Oxygen XML Editor, ceea ce a permis utilizarea unei platforme unice pentru crearea și gestiunea corpusului. Corpusul este actualizat (corectat, completat) pe tot parcursul studierii textelor.

O2) Reevaluarea ipotezelor privind sursele și filiațiile textelor românești (I)

1.5. Documentare privind sursele slavone (I)

Am delimitat un fond restrâns de psaltiri slavone la care trebuie să ne raportăm în studiul psaltirilor românești¹. Am efectuat următoarele activități.

1) Am alcătuit o listă de deosebiri între textele românești care au drept sursă diferențele redacționale cele slavone, pe baza contribuțiilor lui C.M. MacRobert și a aparatului critic al ediției Candrea (1910), listă pe care am actualizat-o permanent. Pe baza acestei liste am alcătuit un fond de texte restrâns care servesc pentru comparația cu versiunile românești.

2) Am consultat cataloage de manuscrise slavone din țară și din străinătate:

- catalogul Mănăstirii Hilandar (Dimitrie Bogdanović, *Каталог ћирилских рукописа Манастира Хиландара*, Београд: Српска Академија Наука и Уметности и Народна библиотека Србије, 1978); catalogul Marii Lavre (M. Matejic, D. Bogdanovic, *Slavic Codices of the Great Lavra Monastery: A Description*, Sofia: CIBAL, 1989); catalogul Mănăstirii Zograf; inventarul manuscriselor slave din Muntele Athos (A.A. Турилов, Л.В. Мошкова, *Каталог славянских рукописей афонских обителей*, Београд, 2016); catalogul manuscriselor slavo-române din fosta URSS (Valentina Pelin, *Manuscrise românești din secolele XIII-XIX în colecții străine (Rusia, Ucraina, Bielorusia)*. Catalog, ediție îngrijită de acad. Andrei Eșanu, dr. Valentina Eșanu și Veronica Cosovan, Chișinău, Editura Știința, 2017); colecția *Hilandar Research Library*; cataloagele manuscriselor slave de pe teritoriul României: Elena Lința, *Catalogul manuscriselor slavo-române din România*, vol. I, *Manuscrise din Iași*, vol. II; *Manuscrise din Cluj-Napoca*, București, 1980; Elena Lința, Lucia Djamo-Diaconiță, Olga Staicovici, *Catalogul manuscriselor slavo-române din România*, vol. III, *Catalogul manuscriselor slavo-române din București*, București 1981; Elena Lința, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Brașov*, București, 1985; Ioan Iufu, *Manuscrise slavo-române din mănăstirile românești*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Cosmin Vilău, prefață de acad. Răzvan Theodorescu, București, Editura Universității București, 2016; P.P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, volumul I, București, 1959; P.P. Panaitescu, *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*, volumul II, București, 2003; Zamfira Mihail, P.P.

¹ Etapa de documentare privind sursele slavone va continua anul următor.

Panaïtescu, *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*, vol. III/1, București, Editura Academiei Române, 2018; Olimpia Mitric, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Biblioteca Mănăstirii Sucevița*, Suceava, 1999). Pe baza acestor cataloage, am alcătuit inventare de versiuni slavone care se găsesc la Hilandar, Marea Lavră, Zografu, Biblioteca Academiei Române și bibliotecile din fosta URSS.

Am consultat o parte dintre texte în biblioteci electronice cu acces la carte veche: Biblioteca Națională a Rusiei (20 de psaltiri sârbești), Biblioteca Universității din Belgrad, Biblioteka Matice srpske, Biblioteca Națională a Serbiei, Biblioteca Națională a Bulgariei (7 manuscrise), Morgan Library & Museum (o psaltire ștefaniană), colecția Kopitar de la Biblioteca Digitală a Sloveniei (texte care au circulat în preajma Țărilor Române), Bayerische Landesbibliothek (*Munich Serbian Psalter*), Presidential Library din Russia (*Psaltirea de la Kiev*) etc.

În baza listei de lecțiuni alcătuite anterior, am consultat manuscrise ale psaltirii slavone, efectuând în acest sens deplasări de documentare sau achiziții de manuscrise scanate, astfel:

a) *Belgrad* (I. Camară)

i) *Biblioteca Națională a Serbiei*. Am consultat cataloagele colecțiilor de manuscrise slave (Măn. Deceani, Măn. Cetinje, Măn. Nikoljac, Măn. Rila, Marea Lavră, Patriarhia din Peć, Muzeul Bisericii Ortodoxe Sârbe, Biblioteca Națională a Serbiei, Biblioteca Patriarhiei Sârbe, bibliotecile Muntelui Athos, Croația, Slovacia, Cehia, Biblioteca Națională a Ungariei și inventarul manuscriselor din fosta Iugoslavie, alcătuit de D. Bogdanović, 1982) și următoarele versiuni slavone din secolele XIV-XVI:

- colecția vechii Patriarhii de Peć: mss. Peć 68, Peć 69, Peć 70, Peć 72, Peć 73, Peć 74;
- colecția Mănăstirii Deceani: mss. Deč. 47, Deč. 50, Deč. 118;
- colecția Bibliotecii Naționale: mss. NBS 37, NBS 519, NBS 533, NBS 589 și ms. 324 (mf. A3774);
- colecția Patriarhiei Sârbe: 7 psaltiri, datând din secolele XIV-XVI;
- colecția Mănăstirii Pljevlja: mss. Pljevlja 44 (mf. A5234), Pljevlja 80 (mf. A5269);
- colecția Mănăstirii Hilandar: ms. 116 (mf. A2020);
- colecția Muzeului Bisericii Ortodoxe Sârbe: mss. 16, Grujić 64, 65, 90, Grujić 242 și 243.

Am completat bibliografia de specialitate despre tradiția psaltirii slavone, astfel:

- Lucija Cernić, *O atribuciji srednjovekovnih srpskih ħirilskih rukopisa*, 1981, despre atribuirea unor fragmente pe baza analizei scrisului, în care stabilește apartenența fragmentelor UB 36, NBS 589, MSPT 331 și PB 314 la aceeași lucrare; Ljupka Vasiljev, *Tragom pisane речи do Apriljskih prepisivača*, 1999;

- lucrări privitoare la tradiția manuscrisă sârbă în general (Dimitrie Bogdanović, care s-a ocupat și de importanța psaltirii în cultura sârbă; punctuație, care se reflectă în originea bizantino-slavă a punctuației din manuscrisele românești, fapt semnalat în trecere numai în studiile cu privire la psaltirile românești);

ii) *Muzeul Bisericii Ortodoxe Sârbe*. Am procurat ms. 331, un alt fragment al *Psaltirii de la Belgrad*, precum și un inventar al psaltirilor slavone necatalogate din colecția muzeului;

iii) *Biblioteca Patriarhiei*. Am consultat ms. 314, parte a *Psaltirii de la Belgrad*, sursa celor mai vechi psaltiri românești; conține și finalul psaltirii (*Cântările lui Moise*).

b) *Sofia* (I. Camară, M. Vraciu)

Pe baza informațiilor din etapa anterioară, am desfășurat cercetarea la *Zografska Biblioteka*, parte a Bibliotecii Universității din Sofia, și la Biblioteca Națională „Chiril și Metodie”.

La *Zografska Biblioteka* am verificat: cele 10 manuscrise de la Mănăstirea Zografu (Zogr. 79, Zogr. 84, Zogr. 217, Zogr. 55, Zogr. 59, Zogr. 185, Zogr. 171, Zogr. 91, Zogr. 123, Zogr. 151); colecții afiliate (Biblioteca Apostolică a Vaticanului – Vat. sl. 8, Vat. sl. 13, Vat. sl. 15; Muzeul Național de

Istorie – NMH Slav 1, *Psaltirea de la Boiana*; Mănăstirea Dionisiu – DionSlav 802; Muzeul de Istorie din Moscova – Muz. 2752, *Psaltirea „Tomić”*). La Biblioteca Națională „Chiril și Metodie” am consultat 21 de versiuni slavone nedigitizate și am identificat un text înrudit cu grupul A (NBKM 837) și unul cu grupul B (NBKM 4), pe care le-am procurat.

c) *Oxford* (A-M. Gînsac)

De la *Bodleian Libraries – Special Collections* am procurat MS. e Mus. 184 (*Psaltirea de la Oxford*).

d) *București* (I. Camară)

La *Biblioteca Academiei Române* am consultat ms. sl. 205 (*Psaltirea de la București*) și am procurat alte versiuni slavone disponibile.

1.7. Diseminarea rezultatelor

a) *Conferințe*

1. Ana-Maria Gînsac, *Les noms propres dans les premiers psautiers roumains et le problème des sources* – [Les automatismes de traduction dans l'édition des textes sacrés](#), Workshop, Poitiers, November 4-5.

2. Ana-Maria Gînsac, Gabriela Haja, Alex Moruz, *The Sixteenth-Century (Slavonic-) Romanian Psalters Digital Corpus: Challenges, Solutions* – [Vernacular Bible\(s\): From Manuscript to the Digital Edition](#), International Workshop, Czech Language Institute of the Czech Academy of Sciences in Prague ([DiaBible](#)) & “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași ([roPsalt](#)), Praga-Iași, September 9 (online).

3. Iosif Camară, *Straturi redacționale în Psaltirea “Hurmuzaki”* – [International Conference “Zilele Sxtil Pușcariu”](#), 5th edition, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară “Sxtil Pușcariu”, Cluj-Napoca, September 9-10 (online).

4. Iosif Camară, *În căutarea surselor Psaltirilor rotacizante. Cercetări în biblioteci din Bulgaria, Serbia și Muntele Athos* – [Simpozionul Internațional “Slavistica Românească și dialogul culturilor”](#), 9th edition, Departamentul de Filologie Rusă și Slavă al Universității din București, Asociația Slaviștilor din România, Universitatea din București, October 22-23 (online).

5. Ana-Maria Gînsac, Iosif Camară, *O reevaluare a psaltirilor românești din secolul al XVI-lea. Corpus aliniat și studii comparative (roPSALT): prezentarea proiectului* – [Romanian Academic Lexicography. The Challenges of Digitization](#), International Colloquium, 10th edition, Institutul de Filologie Română “A. Philippide”, Iași, May 27-28 (online).

6. Iosif Camară, *Descendenții lat. *poenitare în cele mai vechi versiuni românești ale Psaltirii și Apostolului* – [Simpozionul Internațional “Provocări trecute și prezente în evoluția limbii, literaturii și culturii române”](#), 20th edition, Institutul de Filologie Română “A. Philippide”, Iași, September 22-24.

7. Iosif Camară, *Rom. langoare (< lat. languorem) în cele mai vechi texte românești* – [Simpozionul „Antichitatea și moștenirea ei spirituală”](#), ediția a XVII-a, Universitatea “Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Clasică Philology, November 12-13 (online).

b) *Organizare de manifestări științifice*

1. [Vernacular Bible\(s\): From Manuscript to the Digital Edition](#), International Workshop, online, Czech Language Institute of the Czech Academy of Sciences in Prague/ “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași, September 9. Scopul manifestării a fost de a afla și discuta tendințele

actuale în realizarea unei ediții filologice digitale, lematizare și adnotare automată (proiecte, tehnici, resurse, provocări specifice limbajului filologic, soluții).

2. [*Les automatismes de traduction dans l'édition des textes sacrés*](#), International Workshop, Poitiers, November 4-5. În cadrul atelierului au fost discutate problemele legate de tipurile de ediții filologice și critice (Table ronde: *Approches ecdotiques des traductions vernaculaires des textes sacrés: le cas des Psautiers rhotacisants roumains*) și de automatisme de traducere în perioada medievală și premodernă.

c) *Articole*

1. Mădălina Ungureanu, Ioan Mihai Felea, *Lexical variations in the first Romanian versions of the Psalter*, în Vladimir Agrigoroaei, Ileana Sasu (eds.), *Translation automatism in the vernacular texts of the Middle Ages and Early Modern period*, Turnhout, Brepols, 2022 (acceptat).

2. Iosif Camară, *Cele mai vechi Psaltiri românești și redacțiile Psaltirii slavone*, în „Caietele Sextil Pușcariu”, nr. 5, 2021, p. 69-78.

3. Iosif Camară, *New Information on the Slavonic Sources of the Oldest Romanian Psalters*, în [*Palaeobulgarica*](#) (peer-review).

CS II dr. Anamaria GÎNSAC